

УДК 343.9:519.72+351.74

Тітуніна Катерина Вікторівна — науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

Характеристика комп'ютерних злочинів, учинених із використанням мережі Інтернет (аналіз матеріалів анкетування)

У статті розглянуто сучасний стан та основні характеристики комп'ютерних злочинів, учинених із використанням мережі Інтернет, через призму аналітичних матеріалів, отриманих у результаті анкетування практичних працівників правоохоронних органів системи МВС України та СБ України з окремих питань визначення шляхів удосконалення протидії організованій злочинності у сфері інформаційних технологій та особливостей розслідування зазначеної категорії злочинів.

Ключові слова: комп'ютерні злочини, мережа Інтернет, комп'ютерний злочинець.

Криміногенна ситуація у державі свідчить про те, що в останні роки в Україні прослідковується стійка тенденція до зростання кількості злочинів у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій. За даними Департаменту інформаційних технологій при МВС України, у 2002 році зареєстровано 311 злочинів, у 2003 році — 464, 2004 р. — 562, 2005 р. — 615, 2006 р. — 583, у 2007 р. — 656, 2008 р. — 691, що становить 13—15 % приросту щорічно. При цьому вони зростають не тільки кількісно — зростає їхня складність, збільшується рівень антисоціальної спрямованості. Така злочинність, особливо в її організованих проявах, становить на сьогодні одну з найбільш небезпечних загроз національній безпеці України. Саме тому всебічне дослідження проблематики комп'ютерної злочинності залишається завжди актуальним.

Сьогодні існує значна кількість наукових розробок, що стосуються комп'ютерних злочинів (окремі питання розглянуті у роботах В. М. Бутузова, В. Б. Вехова, В. Д. Гавловського, В. О. Голубєва, В. Д. Гуцалока, Д. А. Ілюшина, В. В. Крилова, В. Є. Козлова, В. А. Мінаєва, В. А. Мещерякова, М. В. Салтєвського, О. А. Самойленко, К. Сейгера, У. Фонсторха, В. П. Шеломенцева та інших), прес-службами правоохоронних органів надаються офіційні статистичні дані, які висвітлюють стан роботи правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами у сфері комп'ютерних технологій, але вони без проведення аналізу окремої думки фахівців з питань протидії комп'ютерним злочинам не дають можливості отримати повне й об'єктивне уявлення про сучасний стан комп'ютерної злочинності в Україні. Тому назріла необхідність проведення більш комплексного дослідження, в основу якого був би покладений аналіз окремої думки практичних працівників правоохоронних органів, які безпосередньо брали участь у розкритті та розслідуванні комп'ютерних злочинів.

Таке дослідження було проведено у Міжвідомчому НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України. Було проаналізовано результати анкетування трьох категорій правоохоронців: працівників оперативних підрозділів, а саме працівників ДСБЕЗ МВС України та Служби безпеки України (116 респондентів), працівників експертних та слідчих підрозділів (50 та 28 респондентів відповідно) МВС України [1, 2, 3].

Проведення такого дослідження надало можливість дати об'єктивну оцінку ситуації, яка реально склалася в Україні в зазначеній сфері та прогнозувати подальший розвиток комп'ютерної злочинності.

Так, зазначимо, що сьогодні ступінь небезпеки комп'ютерної злочинності 71,15 % представників правоохоронних органів України визначають як небезпечний, та 24,3 % — як надзвичайно небезпечний. Лише 3,55 % зазначили, що рівень небезпеки комп'ютерної злочинності можна вважати незначним, що повністю підтверджує актуальність обраної тематики.

Аналізуючи сфери життєдіяльності держави, респондентами було визначено ті сфери, які сьогодні напряму залежать від стабільності функціонування новітніх технологій і які, в свою чергу, викликають найбільший інтерес у комп'ютерних злочинців. На думку правоохоронців, більш за все прояви комп'ютерної злочинності притаманні економічній сфері (так відповіли 78,3 % респондентів) та інформаційній (42,65 % респондентів). Сфери державної безпеки та науково-технологічну відмітило лише по 14,8 % респондентів, внутрішньополітичній віддали перевагу 10,35 %, екологічній та зовнішньополітичній — 6,35 % та 1 % респондентів відповідно.

Можливо, такий розподіл можна пояснити мотивами, якими керуються злочинці при вчиненні зазначеної категорії злочинів. Спираючись на свій практичний досвід правоохоронці зазначили, що дотепер найбільш розповсюдженим мотивом залишається корисливий (97,7 % респондентів). Приблизно на однаковому рівні мотивом вчинення злочину визначено самовираження — 41,03 % та комерційний шпіонаж — 38,37 % респондентів. Менша кількість респондентів віддала перевагу таким мотивам, як хуліганський — 28,2 % та диверсія проти конкурента — 17,9 %. Такий мотив, як помста, на думку правоохоронців, менш за все притаманний при вчиненні зазначеної категорії злочинів (5,63 % респондентів).

Крім того, респондентами були визначені найбільш характерні риси, які притаманні комп'ютерним злочинам, учиненим із використанням мережі Інтернет. У відсотковому відношенні характеристики розподілились наступним чином:

- транскордонність — 57 %;
- висока технічна озброєність злочинців — 53,6 %;
- використання в якості знарядь злочину інформаційних та телекомунікаційних технологій — 53,5 %;
- високий рівень латентності — 42,1 %;
- електронне середовище, як місце вчинення злочину — 36,97 %;
- організований характер — 27,13 %;
- корупційні зв'язки у правоохоронних органах — 8,57 %.

Разом з тим, практичними працівниками було зазначено, що однією з найхарактерніших рис, притаманних зазначеній категорії злочинів, є надзвичайно високий рівень латентності. На думку 67,47 % респондентів, виявляється лише близько 10 % правопорушень, 29,73 % респондентів вважають, що виявляється близько половини правопорушень. Окремі респонденти взагалі відзначили, що виявляється навіть менше 5 % злочинів.

Такий рівень латентності був пояснений наступними чинниками:

- небажанням комерційних та банківських структур завдати шкоди власному іміджу — 56 % респондентів;
- неочевидністю (складністю у сприйнятті) ознак злочинів в електронному вигляді — 46,33 % респондентів;
- небажанням потерпілих структур розкривати реальну прибутковість застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у своєму бізнесі — 41,63 % респондентів;
- недосконалістю у реєстрації транскордонних (міжрегіональних) правопорушень — 30,27 % респондентів;
- недостатнім рівнем підготовки працівників правоохоронних органів — 26,9 % респондентів;

— потерпілі не знають куди звертатися, як реагувати на високо-технологічні злочини — 23,07 % респондентів;

— зневірою потерпілих у можливостях правоохоронних органів у цій сфері (непрофесіоналізм працівників, відсутність техніки то-що) — 19,67 % респондентів;

— бажанням потерпілих власними силами розібратися з правопорушником — 19,43 % респондентів.

Крім того, характеристика комп'ютерних злочинів, учинених із використанням мережі Інтернет, була б неповною без характеристики осіб, які схильні до їх вчинення. За результатами анкетування респонденти зазначили, що найчастіше комп'ютерні злочини вчиняють:

— персонал, який здійснює функції управління та обслуговування (відповідає за експлуатацію) ЕОМ, комп'ютерної мережі — 51,43 %;

— розробники програмних засобів, призначених для незаконного проникнення в автоматизовані системи — 48,5 %;

— користувачі ЕОМ, комп'ютерної мережі — 45,57 %;

— розробники технічних засобів, призначених впливати на роботу ЕОМ, комп'ютерної мережі без використання комп'ютерних програм — 25,33 %;

— адміністратори автоматизованих електронно-обчислювальних систем — 22,9 %;

— власники автоматизованих електронно-обчислювальних систем — 3,93 %.

Щодо портрету комп'ютерного злочинця, то, на думку респондентів, це особа чоловічої статі (83,43 % респондентів) віком від 25 до 35 років (59,37 % респондентів) або молодша 25 років (35,77 % респондентів), яка має вищу технічну або незакінчену технічну освіту (45,3 % та 22,3 % респондентів відповідно). За родом занять, на думку правоохоронців, комп'ютерними злочинцями, як правило є: ІТ-спеціалісти — 38,03 %; студенти — 29,07 %; безробітні — 19,73 %; приватні підприємці — 9,07 %; держслужбовці — 6,1 %.

Разом з тим, сьогодні значною проблемою у протидії комп'ютерній злочинності в аспекті “злочинець-правоохоронець” залишається той факт, що технічна озброєність злочинців набагато перевищує можливості правоохоронних органів. Так вважає 75,2 % респондентів.

Крім того, знання та вміння правопорушників, на думку 67,17 % респондентів, значно перевищують знання та вміння працівників правоохоронних органів. Зазначені показники можна вважати одними зі значимих чинників, які сьогодні можуть впливати на якість протидії правоохоронних органів злочинним проявам у сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Узагалі, самі правоохоронці зазначають, що ефективність діяльності правоохоронних органів у боротьбі з комп'ютерними злочинами на сучасному етапі знаходиться на середньому та низькому рівнях. Так, за результатами анкетування, на думку 43,33 % респондентів, ефективність знаходиться на середньому рівні, на думку 35 % — на низькому. 16,3 % взагалі визначили його як дуже низький. Лише 8,8 % респондентів оцінили рівень ефективності діяльності правоохоронних органів як високий. Так само було висловлено окрему думку та визначено зазначений показник — як фрагментарний та випадковий.

Основними причинами, що на думку самих правоохоронців, впливають на ефективність боротьби з комп'ютерними злочинами, були визначені наступні:

- відсутність достатньої слідчої та судової практики по кримінальних справах у зазначеній сфері — 50 %;

- відсутність відповідного матеріально-технічного забезпечення підрозділів для боротьби із вказаною категорією злочинів — 47,97 %;

- небажання потерпілих установ (банків, операторів, провайдерів зв'язку тощо) оприлюднювати власні проблеми, що зашкодять іміджу, — 47,4 %;

- відсутність правового регулювання сфери комп'ютерних технологій, в тому числі мережі Інтернет — 44,87 %;

- складний (недосконалий) механізм надання інформації про виявлені ознаки правопорушень від банківських установ, операторів (провайдерів) зв'язку — 36,83 %;

- низький рівень підготовки працівників правоохоронних органів — 35,83 %;

- відсутність ефективних методик документування комп'ютерних злочинів — 32,53 %;

- низький рівень взаємодії з представниками правоохоронних органів інших країн — 27,2 %;

- низька обізнаність населення у сфері комп'ютерних технологій — 22,7 %;

- упереджене ставлення до можливостей правоохоронних органів щодо протидії комп'ютерній злочинності — 14,6 %.

Вони у більшості схожі з основними чинниками, які визначені респондентами як такі, що сприяють поширенню комп'ютерної злочинності в Україні:

- недосконалість або відсутність правового регулювання певних сфер застосування інформаційно-телекомунікаційних високих технологій (платіжні системи мережі Інтернет, IP-телефонія тощо) — 74,3 %;

- недостатній рівень професійних та спеціальних знань працівників правоохоронних органів — 48,23 %;

— висока прибутковість злочинної діяльності у поєднанні з мінімальним ризиком викриття — 47,97 %;

— невинно зростаючий рівень інтеграції технологій в економіку та суспільне життя при недостатній захищеності інформаційних процесів — 39,97 %;

— нехтування користувачами засобами безпеки в електронному середовищі — 26,43 %;

— низька правова обізнаність населення про відносини у сфері комп'ютерних технологій — 22,3 %;

— корупційні зв'язки у державних та правоохоронних органах — 7,9 %;

— виділення несанкціонованого збору інформації в окремий злочинний промисел — 2,93 %.

Щодо прогнозів розвитку комп'ютерної злочинності, то, на думку переважної більшості правоохоронців, кількість злочинів зазначеної категорії буде збільшуватися (86,05 % респондентів), лише 9,15 % та 3,8 % респондентів вважали, що кількість таких злочинів або залишиться без змін, або буде зменшуватися відповідно.

З огляду на проведений аналіз результатів анкетування практичних працівників правоохоронних органів України можна дійти наступних висновків:

— сучасний стан комп'ютерної злочинності в Україні становить значну небезпеку як для держави, так і для суспільства;

— сьогодні правоохоронні органи не спроможні адекватно реагувати та ефективно протидіяти існуючим проявам комп'ютерної злочинності як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

Тому, дослідження проявів комп'ютерної злочинності в Україні та пошук шляхів протидії цьому явищу сьогодні є першочерговим завданням науковців та практиків.

Список використаних джерел

1. Про результати анкетування працівників експертних установ МВС України з окремих питань визначення шляхів удосконалення протидії організований злочинності у сфері інформаційних технологій та особливостей розслідування комп'ютерних злочинів, вчинених із використанням мережі Інтернет : аналіз. довідка від 17 листоп. 2009 р. № 289 / К. В. Тітуніна. — К. : Міжвід. наук. — дослід. центр з проблем б-би з орг. злочинністю при РНБО України, 2009. — 21 с.

2. Про результати анкетування працівників слідчих підрозділів МВС України з окремих питань визначення шляхів удосконалення протидії організований злочинності у сфері інформаційних технологій та особливостей розслідування комп'ютерних злочинів, вчинених із використанням мережі Інтернет аналіз. довідка від 20 листоп. 2009 р. № 294 / К. В. Тітуніна. — К. : Міжвід.

наук. — дослід. центр з проблем б-би з орг. злочинністю при РНБО України, 2009. — 30 с.

3. Про результати анкетування оперативних працівників з питань пошуку і фіксації фактичних даних про злочини у сфері високих технологій аналіз. довідка від 20 листоп. 2009 р. № 295 / В. П. Шеломенцев. — К. : Міжвід. наук. — дослід. центр з проблем б-би з орг. злочинністю при РНБО України, 2009. — 27 с.

В статье рассмотрено современное состояние и основные характеристики компьютерных преступлений, совершенных с использованием сети Интернет, через призму аналитических материалов, которые были получены в результате анкетирования практических сотрудников правоохранительных органов системы МВД Украины и СБ Украины по отдельным вопросам определения путей усовершенствования противодействия организованной преступности в сфере информационных технологий и особенностей расследования указанной категории преступлений.

The article is devoted to the examination of the current state and basic descriptions of the computer crimes, committed with the use of the Internet network, through the prism of analytical materials, got as a result of questionnaire of the practical workers of the law-enforcement agencies of the system of the MIA of Ukraine and the SS of Ukraine on separate questions of the determination of the ways of improvement of counteraction organized crime in the information technologies sphere and the characteristics of the investigation of this category of crimes.

Стаття надійшла до редакції журналу 11 листопада 2009 року.